

УДК 343.915

РЕЦИДИВНА ЗЛОЧИННІСТЬ МОЛОДІ: ІНТЕГРАТИВНА ПЕРСПЕКТИВА АНАЛІЗУ

Денисов С. Ф.

Інститут права ім. В. Сташиса Класичного приватного університету, м. Запоріжжя

Статтю присвячено аналізу рецидивної злочинності осіб молодіжного віку. Проаналізовано, за рахунок чого збільшується рецидивна злочинність кримінально активної частини молоді. Вказані першочергові шляхи протидії рецидивній злочинності молоді: здійснення широкомасштабної підтримки з боку держави та суспільства, організація громадського контролю, протидія негативним орієнтирам осіб молодого віку, що провокують злочинну поведінку рецидивістів.

Ключові слова: рецидивна злочинність, особа молодіжного віку, кримінальна активність, запобігання рецидивній злочинності молоді.

Актуальність проблеми, дослідженню якої присвячено цю статтю, обумовлена, передусім, зростанням масштабів рецидивної злочинності молоді все частіше привертає увагу суспільства, оскільки більша частина населення (близько 60%) вважають молодіжну рецидивну злочинність більш небезпечною, ніж так звану «дорослу» злочинність. За даними Державного департаменту України з питань виконання покарань (далі – ДДУПВП) загальна чисельність засуджених і осіб, узятих під варту, в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах з початку року збільшилась на 1,2%, або на 1770 осіб, переважна частина яких – це молодь, віком від 18 до 30 років (більш ніж 56%). При цьому найбільше зростання чисельності з початку року відбулось у слідчих ізоляторах (далі – СІЗО) – майже на 3,8 тис. осіб.

Станом на 1 січня 2010 року в 184 установах виконання покарань (далі – УВП) трималось майже 147,7 тис. осіб, у тому числі у 32 СІЗО – 38 тис. осіб, у 120 кримінально-виконавчих установах (далі – КВУ) закритого типу – 103,8 тис. засуджених (із них понад 5,5 тис. жінок), у 21 виправному центрі – понад 4,3 тис. осіб, у 10 виховних колоніях – майже 1,5 тис. неповнолітніх засуджених. На обліку 703 підрозділів кримінально-виконавчої інспекції перебувало понад 160,6 тис. засуджених, що майже на 20,8 тис. осіб більше у порівнянні з початком року.

Підкреслимо, що значна частина засуджених має більш ніж одну судимість, а кількість молодих осіб, які засуджені повторно, в період від одного до трьох років після першої судимості, за нашими даними становить близько 23%. Питома вага молодіжної злочинності від загальних показників злочинності складає майже 58%. Поряд з кримінальною поведінкою молоді, отримують широке розповсюдження інші її саморуйнівні форми: токсикоманія, наркоманія, алкоголізм, проституція тощо.

Сучасні теорії, стратегії, програми, в основному недостатньо використовують надбання кримінологічної науки, а тому саме зараз виникає необхідність вдосконалення системи протидії протиправної поведінки молоді. На думку видатного кримінолога А. П. Закалюка: «...вища влада, що правила в Україні понад 10 років, не забезпечила належного, передбаченого законом реагування на злочинність... Влада виявилася бездіяльною та неспроможною виконати одну з основних функцій право-

вої держави, що полягає в організації виявлення та усунення причин і умов правопорушень» [1, с. 6]. Змінити асоціальну поведінку молоді є перспективою малоюмовірною у умовах ригористичного українського менталітету, певної дисфункціональності державних та громадських інститутів, відсутності широкого соціального контролю та патронату за особами, які притягувались до кримінальної відповідальності та були повторно покарані за вчинення злочину. За таких умов особливий інтерес представляють дослідження, які не тільки піднімають питання теоретичного характеру, а й аналізують і узагальнюють передовий дослідницький та практичний досвід протидії молодіжній злочинності.

Проблематика рецидивної злочинності вивчається кримінологами, соціологами, економістами, психологами, педагогами тощо. Розв'язання певних проблем, що стосуються рецидиву було викладено в монографіях, підручниках, посібниках, наукових статтях. Зокрема, значний внесок було здійснено Антоном Ю., Батиргарєвою В., Гальперінім І., Голіною В., Даньшиним І., Дроздовим О., Дрьомінім В., Закалюком А., Зелінським А., Муравьєвим В., Пісоцькою Н., Пирожковим В., Тузовим А., Туркевич І., Сибиряковим С., Шмаровим І., Яковлевим О. та іншими авторами. Їх роботи були присвячені розкриттю як загальних питань, пов'язаних з рецидивом (структура рецидивної злочинності, методика дослідження рецидиву, особа злочинця-рецидивіста, види рецидивних зв'язків тощо), так і питанням, які торкалися молодіжної (в основному неповнолітніх) злочинності та її рецидиву (злочинність молоді та кримінологічна оцінка економічного потенціалу для протидії їй в період проведення реформ, рецидивна злочинність молоді та запобігання їй, структура рецидиву злочинів, які вчинюються молоддю і т.ін.).

Центральною проблемою статті є протиріччя між наявністю в науковій літературі великої кількості статей, що пов'язані з кримінальною поведінкою неповнолітніх та відносним дефіцитом досліджень різновидів кримінальної поведінки груп молоді, що формуються на основі різних критеріїв. Кожна з цих груп має свої профільні ознаки, що визначають ступінь її суспільної небезпечності, асоціальності членів групи, девіантофільності тощо. Особливої уваги заслуговують питання рецидивної злочинності серед кримінально активної частини молоді. Ми відзначаємо, що найбільші межі кримінальної активності молоді приходяться на вік від 18 до 29 років, а саме: 1) від 21 до 25 років; від 18 до 20 років; 3) від 26 до 29 років. З урахуванням викладеного, метою статті є аналіз проблеми типологічної ідентифікації окремих сегментів рецидивної злочинності молоді.

Під рецидивом злочинів більшість кримінологів розуміють повторення злочинної діяльності після засудження особи за попередні дії, коли судимість не знята і не погашена [2]. Рецидивна злочинність кримінально активної частини молоді характеризується наявністю множини сегментів, що мають різнопланове ціннісне наповнення в залежності від ступеня та міри асоціальності та кримінальної орієнтації її суб'єктів. Вона формується під впливом таких факторів, як місце проживання, родина (наявність судимих членів сім'ї або родичів), соціальне середовище тощо.

Рецидивну злочинність молоді породжують ті ж об'єктивні причини та процеси, що і загальну злочинність: загальносоціальні, економічні, ідеологічні, соціально-демографічні, управлінські, соціотехнічні, побутові, виховні, правові,

організаційні тощо. Наприклад, економічна нерівність людей у будь-якому суспільстві породжує і їх соціальну нерівність. Це веде до виникнення негативних явищ, найстрашнішим з яких є злочинність. Інститути соціалізації: сім'я, навчальні заклади, засоби масової інформації – стають у своїй більшості дисфункціональними в умовах соціально-економічної та політичної кризи. Враховуючи це у сучасній молоді нерідко пропагуються асоціальні цінності і засоби їх досягнення: вседозволеність, досягнення сверхдостатку любою ціною, аморальний спосіб життя, вживання наркотиків та спиртних напоїв тощо. Найбільш активні члени молодіжних груп встановлюють власну субкультуру, яка стає атрибутом, так званим «паспортом» даного угруповання.

Закалюк А. П. підкреслює, що активність «належить до найбільш загальних філософських категорій, що характеризують сутність живих істот, у тому числі предмету сутність «людського буття» та суспільний прояв людини, яка мислить. Ця категорія у суспільному значенні відображає найбільш загальні властивості вияву та закони розвитку людської спільноти» [3, с. 136-137]. Послаблення впливу традиційних моральних цінностей в умовах глобалізації, низької ефективності механізмів підтримки молодіжних організацій конструктивної направленості, де активність має соціально значущі властивості, призводить до того, що серед молоді формуються групи негативної спрямованості, які нерідко очолюють кримінально активними особами, що неодноразово перебували в місцях позбавлення волі. Для того, щоб почувати себе комфортно, відновити цінність своєї особистості, не почувати себе відірваним, ізгоєм, особи кримінальної спрямованості поєднуються в спільноті подібних собі та втягують нестійких молодих людей, виробляють свою ідеологію, модифікуючи існуючі в суспільстві цінності і виробляючи свої, протиставляють себе законослухняному суспільству («ми» – «вони»). Саме вони сприяють первинному наслідуванню «злочинних» та «тюремних» традицій і звичаїв, формують середовище «першого ступеня» обробки молоді на шляху її входження в злочинний світ.

Держдепартаментом підготовлено, погоджено із зацікавленими центральними органами виконавчої влади та надіслано до Міністерства юстиції проект Закону України «Про амністію». Запропонованим законопроектом передбачається оголосити амністію і поширити її дію, насамперед, на засуджених, які вчинили злочини невеликої тяжкості, або є найбільш незахищеними у соціальному плані, в першу чергу на неповнолітніх та молодь, а також на жінок та чоловіків, які мають дітей віком до 18-ти років, інвалідів першої, другої та третьої груп, хворих на туберкульоз, онкологічні захворювання тощо. У разі прийняття цього законопроекту з місць позбавлення волі та обмеження волі буде звільнено близько трьох тисяч засуджених осіб. За IV квартал 2009 року забезпечено виконання 3 указів Президента України про помилування 167 осіб. З них 70 засудженим скорочено основну міру покарання, 85 засуджених звільнено від подальшого відбування основного або додаткових мір покарання, 12 засуджених звільнено з випробуванням. Можна тільки уявити, яка кількість раніше судимих завдяки відсутності громадського контролю та патронату і такій формальній гуманізації поповнить лави тих, хто може пропагувати асоціальні цінності та сприяти рецидиву. Криміногенний склад засуджених, які залишаються в місцях позбавлення волі, продовжує залишатися досить складним. Так, в установах

відбуває покарання: 18,2 тис. осіб, засуджених за вбивство, з яких 9,7 тис. осіб, засуджених за умисне вбивство при обтяжуючих обставинах; 423 особи, засуджені за бандитизм; 28,9 тис. – за розбій та грабіж; 737 осіб – за вимагання; 1606 осіб – засуджених до довічного позбавлення волі, вироків стосовно яких набрали законної сили, та 104 особи, вироків щодо яких законної сили не набрали. Це ще одна складова частина для сприяння поповненню рецидиву.

За спостереженнями науковців та нашими дослідженнями, збільшення рецидивної злочинності молоді може відбуватися за рахунок наступних антигромадських груп і індивідів з девіантною поведінкою:

- осіб, які ведуть антигромадський спосіб життя (займаються проституцією, розповсюдженням наркотичних засобів тощо) та особи, які мають матеріальний прибуток від їхньої діяльності;

- особи, що поєднуються на основі девіантних сексуальних орієнтацій;

- організовані угруповання по здійсненню контрабандних операцій і тісно пов'язані з ними кримінальні формування, що спеціалізуються на незаконному обороті зброї, вибухових речовин і боєприпасів;

- групи правопорушників, що займаються азартними іграми у вигляді промислу;

- кримінальні групи по здійсненню масового бракон'єрства;

- угруповання військовослужбовців строкової служби, що підтримують і поширюють в армійському середовищі правила, що забезпечують підпорядкованість молодих військовослужбовців старшим;

- інші маргінальні групи [4].

Рецидивна злочинність містить у собі базові ціннісні орієнтації правопорушників, що формуються в залученні до злочинної діяльності і припускають різноманітні форми злочинно-орієнтованої активності. Можна стверджувати, що особа, яка після перебування в місцях позбавлення волі продовжує слідувати нормам, звичаям і традиціям тюремного світу, є адаптивною до нього і відповідних практик злочинного способу життя. Водночас, за умови відсутності соціального контролю та підтримки держави і суспільства, вона є дезадаптивною щодо поля легітимної культури правослужняної спільноти. Фактично це призводить до того, що завдяки бездіяльності держави на низькій соціальній активності, породжується збільшення чисельності молодих засуджених, які перебувають в місцях позбавлення волі та збільшується відсоток рецидиву злочинів, які вчинюються особами молодого віку. Слід зазначити, що наявність рецидиву є однією з основних складових, що сприяє розповсюдженню організованої злочинності, оскільки її лідери, як правило – це раніше судимі особи. Вони здійснюють контроль за поведінкою членів організованих злочинних груп, організацій і співтовариств, здійснюють каральний вплив на них за провини, підтримують традиції та кримінальну субкультуру.

Кримінальна субкультура – це явище, що представляє собою складову частину асоціальної субкультури, різновид контркультури, положення якої сформовані на основі норм, що склалися в кримінально-правовій сфері поза офіційним врегулюванням, і що передбачає особливий спосіб життя, відносин, поведінки, які

пов'язані з порушенням кримінально-правових і інших загально визнаних соціальних норм, що не збігаються з ними.

Як відомо, злочинців відрізняють від законослухняних громадян, насамперед, ціннісні орієнтації, інтереси, погляди, установки, норми поведінки [5, с. 15].

Будь-яке суспільство виробляє більш-менш своєрідний лад життя, закони і звичаї, соціально-нормативні системи. Структура міжособистісних відносин засуджених урегульована складною системою неформальних норм, так званих «еталонів поведінки», які мають вигляд положень, «кодексів», що визначають поведінку засуджених за тих чи інших обставин. Як і структура міжособистісних відносин, такі неформальні норми формуються в процесі спілкування молодих людей, примусово ізольованих від суспільства за вчинені ними злочини. Вони є «невидимим», але важливим фактором протидії позитивним змінам в особистості і поведінці молодих людей, формують їх погляди, уявлення, ціннісні орієнтації, зміст яких суперечить прийняттю у суспільстві нормам і цінностям.

Крім того, самі засуджені під впливом цих норм, а також за підтримкою середовища, що склалося в закритих установах, найчастіше чинять сильний опір цілеспрямованому виховному впливу на них і використовуваних при цьому засобів, суб'єктивно не бажаючи здійснювати «переоцінку цінностей». У зв'язку з цим, вони стають могутніми регуляторами та механізмами поведінки людей. І, нарешті, ці норми формують, оцінюють і відтворюють характерні для умов місць позбавлення волі типи спілкування, манери поведінки, зокрема, носіння одягу, засвоєння і використання «тюремного» жаргону, нанесення татувань і т.ін. Засвоєння таких норм у молодому віці здебільш сприяє їх негативній орієнтації у майбутньому та продовженню протиправної поведінки, спонукає до вчинення повторних злочинів. До того ж, наявність негативних орієнтацій, відірваність від суспільства, відсутність широкомасштабної підтримки держави, визначає реальну злочинну поведінку молодих рецидивістів.

Наостанок зазначимо, що розповсюдження рецидиву та його омолодження призводять до значного зростання чисельності молодих людей, які неодноразово знаходяться в місцях позбавлення волі. Правоохоронні органи застосовують все більш репресивні заходи у боротьбі з молодіжним рецидивом, але, врешті-решт, це лише сприяє депривації та маргіналізації суспільства. Підтвердження цих слів ми знаходимо сьогодні, коли бачимо, що кримінальна атрибутика, традиції і звичаї злочинного світу, сьогодні вийшли далеко за межі власне злочинного середовища. Вони характеризуються відносною масовістю серед молодих людей, стають елементом їх повсякденного життя. Вони виштовхують і знищують загальні соціальні функції, виступають засобом дестабілізації відносин, що утвердилися в даному суспільстві.

Проведене автором дослідження дає підстави для наступних висновків: 1. Рецидивна злочинність молоді характеризується багатьма рисами, ідеологією, поведінковими елементами, які є в наявності і в загальній злочинності, що свідчить про їх органічний взаємозв'язок, а також про те, що рецидивна злочинність молоді виростає з загальної рецидивної злочинності та злочинності старшого покоління. 2. Рецидивна злочинність молоді має власні особливості. Вони ґрунтуються, як правило, на колективно-групових формах асоціальної поведінки, відсутністю

позитивних морально-етичних установок, сповіданням моралі подвійних стандартів тощо. 3. Наявність негативних орієнтацій, засвоєння асоціальних норм поведінки у молодому віці здебільш сприяє їх негативній орієнтації у майбутньому та продовженню протиправної поведінки, спонукає до вчинення повторних злочинів. 4. Більшість цільових програм має декларативний або рекомендаційний характер, який у більшості зведений до так званого «латання окремих дірок» в організації протидії рецидивній злочинності молоді, але не направлений на вирішення найбільш важливих проблем, пов'язаних з протидією рецидиву.

Список літератури

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. / А. П. Закалюк. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре». – . – Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 2007. – 424 с.
2. Пісоцька Н. М. Рецидивна злочинність молоді та її попередження: дис. ... кандидата. юрид. наук / Н. М. Пісоцька. – К., 2001. – 207 с.
4. Стрелковська Ю. О. Маргінальні групи в структурі організованої злочинності: кримінологічне дослідження: дис. ... кандидата юрид. наук / Ю. О. Стрелковська. – Одеса, 2008. – 211 с.
5. Жигарев Е. С. Криминологические проблемы административно-деликтного поведения несовершеннолетних: теория и практика (по материалам г. Москвы): дис. ... доктора юрид. наук. – М., 1993. – 525 с.

Денисов С. Ф. Рецидивная преступность молодежи: интегративная перспектива анализа / С. Ф. Денисов // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – Серия: Юридические науки. – 2010. – Т. 23 (62). № 1. 2010. – С. 274-279.

Статья посвящена анализу рецидивной преступности лиц молодежного возраста. Проанализировано, за счет чего происходит увеличение преступности криминально активной части молодежи и ее рецидив. Указаны первоочередные пути противодействия рецидивной преступности молодежи: широкомасштабная поддержка государства и общества, организация общественного контроля, противодействие негативным ориентирам молодежи, которые провоцируют рецидивную преступность.

Ключевые слова: рецидивная преступность, лицо молодежного возраста, криминальная активность, предупреждение рецидивной преступности молодежи.

Denisov S. The recurrent criminality of youth / S. Denisov // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2010. – Vol. 23 (62). № 1. 2010. – P. 274-279.

The article is devoted to the analysis of recurrent criminality of youth. It is analyzed, due to what recurrent criminality is multiplied criminally active part of young people . The primary ways of counteraction recurrent and criminality of young people are indicated : realization of large-scale support from the side of the state and society, organization of public inspection, counteraction negative behavior of youth, which provoke criminal behavior of recidivists.

Keywords: recurrent criminality, youth, criminal activity, prevention recurrent criminality of young people.

Надійшла до редакції 21.04.2010 р.